

GEZIEN, GEHOORD, GELEZEN

Marijke de Valck

Film Festivals. From European Geopolitics to Global Cinephilia

Amsterdam (Amsterdam University Press)

2007, 250 p., € 34,50,

ISBN 978 90 5356 192 8 (pb)

Malte Hagener

Moving Forward, Looking Back. The European Avant-garde and the invention of Film culture

1919-1939

Amsterdam (Amsterdam University Press)

2007, 376 p., € 39,50

ISBN 978 90 5356 960 3 (pb)

De institutionele blik op filmcultuur

Twee recente dissertaties doen onderzoek naar de aard, werking en invloed van instituties op verschillende aspecten van de filmcultuur. Een mededeling vooraf aan geharnaste historici: bij de hier besproken dissertaties is in beide gevallen niet of nauwelijks sprake geweest van archiefonderzoek – toch zijn het boeiende en respectabele onderzoeken geworden.

Marijke de Valck onderzoekt het ontstaan en de aard van het mondiale festivalcircuit. Ze begint met een ruwe schets van de historische ontwikkeling van het verschijnsel festival in Europa. Festivals begonnen aanvankelijk primair als een glamour gebeurtenis (Venetië vanaf 1932, Cannes vanaf 1947) en zijn gaandeweg een invloedrijke manier van filmvertonen geworden: reputaties en recettes worden hier gemaakt en gebroken. Een filmfestival fungeert tegenwoordig als podium voor het alternatief aanbod op de reguliere uitbreng in de bioscopen.

Malte Hagener onderzoekt de invloedslijnen rondom de historische Europese avant-garde, geplaatst in het brede verband van de filmcul-

tuur (distributie, programmering, debat). Ook in het Interbellum was er een alternatief aanbod op de reguliere uitbreng in de bioscopen, gepresenteerd door een netwerk van filmclubs. In de jaren twintig komen ze tot bloei, in de jaren dertig raken ze in verval. De filmclubs bleken niet flexibel genoeg om zich aan de verandering van de tijden aan te passen, het festivalcircuit nam hun functie over.

Opkomst en ondergang, met nuances

Er is veel onderzoek gedaan naar de Europese historische avant-garde, maar de boekenkast is gevuld met studies die zich veelal richten op biografische elementen van afzonderlijke makers of analyses van afzonderlijke filmteksten. De institutionele studies zijn in opkomst, maar richten de blik zelden buiten de verschillende landsgrenzen. Hagener hanteert als eerste een Europees perspectief, met verbindingen tussen Duitsland, Frankrijk, Engeland en Nederland.

Een solide synthese maken van vier nationale verhalen is lastig, dit blijkt met name in hoofdstuk drie, gewijd aan het netwerk van Europese filmclubs. Dit overzicht is nog te veel een grabbelton van losse draden gebleven. Hagener bespreekt de bestaande documentatie met een hink-stap-sprong, wat didactisch zijn waarde heeft maar inhoudelijk weinig nieuwe inzichten oplevert. In hoofdstuk vijf is hij opnieuw didactisch bijzonder op dreef met het verhaal over de wisselwerking tussen de avant-garde in de Sovjet-Unie en Europa, met Berlijn als knooppunt. Dit hoofdstuk biedt een mooie verwerking van verspreide bronnen en een heldere bijstelling van traditionele filmgeschiedschrijving. Het slothoofdstuk zes is een uitstekende *case study*, over de vergelijking van *MELODIE DER WELT* (Walter Ruttmann, 1928-29) en *DRIFTERS* (John

Grierson, 1929). Deze verrassende combinatie levert een goed vertrekpunt voor een helder betoog over de wisselwerkingen tussen avant-garde en documentaire en over de werking van de diverse context-factoren.

Hagener biedt een heroverweging en nuancering van bestaand onderzoek, hij protesteert tegen snelle conclusies en gemakzuchtige eenduidigheid. Een van zijn onderzoeksvragen is welke verklaring gevonden kan worden voor het verval van de avant-garde. De meest gangbare verklaring is dat de ondergang te wijten is aan de komst van de geluidsfilm. Hagener betoogt in zijn dissertatie dat er meer oorzaken voor het verval waren. De essentie van zijn betoog ligt keurig in de titel vervat: 'Moving forward, looking back'. De avant-garde koesterde in de jaren twintig een ideaalbeeld van de toekomst, dat werd afgezet tegen een afkeer van het verleden en een verzet tegen de commerciële filmindustrie. De verworvenheden van de avant-garde werden echter overgenomen door de filmindustrie en vele avant-garde filmmakers gingen in de jaren dertig voor de grote studio's werken of gingen in overheidsdienst. De vertoningen in de filmclubs waren zo succesvol dat ze commercieel interessant werden. Kortom, de futuristische idealen verloren tamelijk snel hun dynamiek, ook de rebelse vooruitgangsgedachten bleken een historisch verschijnsel te kunnen worden. In wielrenners-termen: de koplopers werden opgeslokt door het peloton.

Mondiaal en lokaal

De Valck onderzoekt systematisch de kenmerken van het verschijnsel filmfestival, verdeeld in vier aspecten: politiek, economie, reputatievorming en programmering. Voor de verkenning van de politieke context neemt ze het festival van Berlijn als voorbeeld. De economische betekenis bespreekt ze aan de hand van de filmmarkt van het festival van Cannes. Een festival richt zich op het genereren van rumoer, het is in essentie een media-event met een specifieke vorm van agenda-setting en reputatievorming. De aard van berichtgeving wordt gedomineerd door de stars op de rode loper en de verschillende concoursen. Venetië dient als *case study*, met drie voorbeel-

den van de 60^e editie in 2003, over een verliezer (BUONGIORNO, NOTTE), een winnaar (LOST IN TRANSLATION) en een schandaal (TWENTYNINE PALMS). Een festival kent ook een artistieke visie, met een duidelijk geprofileerde keuze van films. Het International Film Festival Rotterdam dient als voorbeeld van een festival met een uitgesproken karaktervolle programmering en een eigenzinnig cinefiel publiek.

Reflectie over filmfestivals was tot nog toe voorbehouden aan filmcritici. In Nederland is te wijzen op de artikelen in *De Filmkrant* en *Skrien*. De Amerikaanse filmcriticus Kenneth Turan bundelde tien journalistieke reportages tot een boek (*Sundance to Sarajevo. Filmfestivals and the World they Made*, Berkeley, University of California Press, 2002).

Een internationaal filmfestival vormt een eigen wereld van reizende films en reizende gasten, geconcentreerd op een plek in een beperkte periode. Dit levert een merkwaardige combinatie op van mondiale cultuur (globalisering van de cinefilie) in een specifiek-lokale setting. Het festival is een ruimtecapsule die los zweeft van de normale wereld. Tijd en ruimte vernauwen zich voor de festivalbezoeker tot het festivalterrein en het festivalrooster. Een festival is een reputatiemachine: de internationale naam en faam van films en filmmakers worden gevestigd, bevestigd of verguisd. De reputatie kan omgerekend worden in geld: films krijgen gratis publiciteit die omzetbevorderend kan werken en de lokale economie ziet de toeristeninkomsten stijgen. Een festival kost geld, maar levert ook geld op.

De Valck geeft veel voorbeelden van festivals en zet deze in een historisch kader, maar ze heeft niet als doel een volledig historisch overzicht te geven. In Nederland hebben we nog een grote akker te ploegen: wie gaat bijvoorbeeld eens zorgvuldig en grondig de volledige geschiedenis van het Rotterdamse festival inventariseren en analyseren? We hoeven nu niet meer bij nul te beginnen. Bij het jubileumjaar 2000 van het Berlijnse filmfestival verschenen twee boeken die als voorbeeldige richtlijn kunnen dienen en daarnaast geeft het onderzoek van De Valck de noodzakelijke theoretische inbedding. De Valck

heeft in haar dissertatie verbluffend veel theorie op haar bord gegooid, met een hoofdrol voor de populaire Actor Network Theory (ANT) en een ondersteunende rol voor de onvermijdelijke Bourdieu. Het brede palet aan theorie wordt op een bewonderenswaardige manier onder controle gehouden met een beknopte toelichting en zinvolle toepassing bij de verklaring van de diverse verschijnselen rondom het begrip filmfestival. Deze dissertatie is ook een inspiratiebron voor onderwijs en studenten, als voorbeeld van goed onderzoek van een actueel onderwerp en een etalage van mogelijke theoretische perspectieven.

Met een zeldzame mate van helderheid zet De Valck een set lijnen uit die houvast geven bij het onderzoek van een complex verschijnsel. In het korte bestek van een boeksignalering is niet volledig recht te doen aan de reikwijdte van deze publicatie. Dit roept om een themanummer over theoretische kaders, met een keur aan artikelen en/of een congres over de grondslagen van filmonderzoek, met een keur aan sprekers.

Beide boeken zijn handelsedities van dissertaties die deel uitmaken van het onderzoeksprogramma 'Cinema Europe/Media Europe' van de Universiteit van Amsterdam. De overeenkomst tussen beide onderzoeken is de institutionele blik op filmcultuur, de focus op de verschillende invloedslijnen achter de schermen. De Valck durft het aan een nog onbetreden gebied te verkennen en geeft een inspirerende schets van de contouren van het onderzoeksterrein, met lonkende perspectieven. Hagener geeft een revisie van bestaand onderzoek, hij durft het aan dwarsverbanden te leggen in een nogal verkokerd onderzoekslandschap.

Peter Bosma